

Paul Verhaeghe

RUUMIS JA SIELU - FREUDISTA LACANIIN¹

Suomentanut Lauri Yli-Pohja

Kokemus ruumiillisuudestamme ja ruumiistamme on muuttunut olennaisesti sitten Freudin päivien. Kyse on kuitenkin jatkuvasta kamppailusta sen perustavan tosiasian kanssa, että olemme sisäisesti jakautuneita olentoja. Jakautuneisuuden kuvaustapa vaihtelee. Perinteisesti jako esitetään ruumiin ja sielun dualismina; tämä on ollut hallitseva diskurssi siitä lähtien kuin tämä jako keksittiin. Freudiin ja Lacaniin viitaten väitän, että Freudin ensimmäinen topologia tietoisesta ja tiedostamattomasta on paljon tätä dualismia parempi kuvaus kaksijakoisuudestamme (kunhan siihen liitetään myös viettiteoria). Väitän, että myös Lacanin edelleen kehittämä teoria ”kehämäisestä mutta ei-vastavuoroisesta” dialektiikasta voi korvata tämän dualismin.

Voimme lähestyä Freudin ja Lacanin teorioita monin eri tavoin. Freudin ajattelussa voidaan erottaa yhtäältä ”kolmen seksuaaliteoreettisen tutkielman” Freud siihen liittyvine viettiteorioineen ja toisaalta oidipuskompleksin Freud. Vastaavasti voimme puhua peilivaiheen ja subjektin² tulemisen Lacanista sekä jouissance³ Lacanista. On ilmeistä, että nämä erilaiset lähestymistavat luovat kaksi erilaista kuvaa ruumiista. Peilivaihe ja oidipaallinen teoria esittävät ruumiin pintana, joka on samalla myös identiteettimme perusta. Viettiteoria ja jouissance tuovat eteemme

ruumiin organismina, jossa toisilleen vastakkaiset vietit asettuvat näyttämölle. Tarkastelkaamme lähemmin näitä kahta kuvaa.

Ruumis pintana

Freudin mukaan minä löytää perustansa ruumiin pinnasta. Tämä teesi tulee esiin kirjoituksessa *Minä ja Se* vuodelta 1923. Freud ei kehittele tätä ajatusta pidemmälle vaikkakin hän sovittelee sitä varhaisiin tutkielmiinsa hysteerisistä

¹ Paul Verhaeghe on belgialainen psykoanalyytikko ja psykologian professori, joka opettaa Gentin yliopistossa psykoanalyysin teoriaa ja käytäntöä. Teksti on käännetty hänen luennoistaan Helsingin Psykoterapiayhdistyksen järjestämässä koulutustilaisuudessa 15.10.2016: The Question of body, from Freud to Lacan. Alaviitteet ovat suomentajan. Termien tarkistamisesta haluan kiittää filosofi ja Lacan-tutkija Sami Santasta. Epäselvyydet termeissä, mahdolliset väärinymmärrykset ja virheet ovat omiani.

² Lacan kritisoi egon vahvaa asemaa psykoanalyttisessa teoriassa. Ego-psykologian myötä psykoanalyysiin oli tullut aivan liikaa tietoisuuteen liittyvää kognitiivista psykologiaa, tämä näkyi myös psykoanalyttisissa hoidoissa. Lacan toi egon rinnalle subjektin käsitteen. Subjekti on tiedostamattoman subjekti ja tällä Lacan halusi viedä huomiota takaisin tiedostamattoman asemaan psykoanalyttisessä teoriassa ja hoidossa

³ Jouissance on ranskaa ja tarkoittaa nautintoa, nautintaoikeutta. Lacan käyttää sanaa omassa teoriassaan viittamaan sellaiseen nautintoon, joka ei ole enää mielihyvää vaan on ”mielihyvän tuolla puolen”. Se on lähempänä puhdasta ruumiillista kokemista ja se koetaan useimmiten epämiellyttävänä, jopa kipuna. Sanaa ei yleensä käännetä sillä nautinto ei kuvaa asiaa tarpeeksi laajasti.

oireista (Freud, S. 1978 / 1893c, 1895d)⁴. Ilmeisesti nämä patologisen tunteen oireet – potilas joko tuntee liikaa tai liian vähän tai tuntee väärällä ruumin alueella – liittyvät ruumiin tavanomaisiin edustuksiin (representaatioihin) eli samoihin edustuksiin, jotka rakentavat minää. Näillä ruumiin eri osien edustuksilla voi olla voimakkaitakin vaikutuksia, ne voivat määrittää toiminnallisia häiriöitä, konversioita. Ihmeellistä kyllä potilas ei ole tietoinen näistä ruumiiseen liittyvistä mielteistä. Sama ilmiö näkyy tänään plasebo-ilmiön empiirisissä tutkimuksissa: Toisen⁵ esittämä kuva ruumiistamme voi tuottaa huomattavia vaikutuksia ruumiissamme (Diederich, N & Goetz, C. 2008).

Myös Lacanin ajattelussa tämä teesi on vahvasti läsnä. Artikkelissaan peilivaiheesta hän kuvailee minän (Je)⁶ alkuperää äidin tarjoamassa peilikuvassa. Tällaisella kuvalla on kirjaimellisesti muotoa-antava vaikutus ruumiiseen⁷, aivan kuten konversio-oireillakin. Se esittelee lapselle tämän ensimmäisen identiteetin, joka kuitenkin perustuu väärälle ykseyden kokemukselle; väärälle ensinnäkin siksi, että lapsi on biologisesti kypsytön, ja toiseksi - mikä vielä tärkeämpää - organismin sisällä ilmenee eräänlainen purkautumista odottava jännite (déhiscence), hyvin varhainen ristiriita (Lacan, 2006 / 1949, s 78 e). Palaan tähän asiaan esitykseni loppupuolella. Kaiken tämän lisäksi samaistuminen Toisen esittämään kuvaan on myös vieraantumista (alienaatiota), sillä kuva tulee toiselta (alius). Myöhemmin Lacan laajentaa peilivaihetheoriaansa Toiseen suhteessa olevan subjektin tulemiseen. Tämä tarkoittaa kuvien korvautumista kielellä, signifioijilla, mutta samanlainen vieraantumisen tapahtuu tässäkin vaiheessa (Lacan, 1994 / 1964). Lacan siteeraa Rimbaudia: ”Je est un autre”. Minä (Je) on toinen ja subjekti on vain signifioijien ketjun jatkuvasti muuttuva tuotos. Identiteettimme on jakautunut. Se, miksi Lacan halusi tuoda esiin ajatuksen subjektista, nimenomaan jakautuneesta subjektista, liittyi pyrkimykseen korostaa sen eroa egosta, jonka tehtävänä

on ollut jo Freudista lähtien luoda synteisiä, vaikkakaan se ei sitä onnistu koskaan tekemään.

Kiinnittämällä huomiota haluun Lacan on työstänyt Freudia enemmän taustalla olevaa dynamiikkaa. Samaistumme Toiselta saamiimme kuviin ja signifioijiin, koska haluamme olla Toisen haluamia. Ikävä kyllä emme voi olla koskaan varmoja tästä – mitä Toinen todella haluaa? Tämä on yksi syy, miksi subjektin tuleminen on päättymätön tarina.

Verrattuna omaan aikaamme voimme havaita tärkeän muutoksen: tänä päivänä Toisen halu vaikuttaa ruumiillisuutemme esiin tuomiseen kokonaan eri tavalla kuin Freudin tai jopa Lacanin aikana. Tämän päivän Toisen silmissä emme ole koskaan tarpeeksi terveitä tai nuoria tai tarpeeksi seksikkäitä. Vaikka hystertia on hävinnyt virallisesta psykiatrisesta kielenkäytöstä olemme hysteerisempiä kuin koskaan ulkonäkömme suhteen. Ihmisen halu on Toisen halua, se on se moottori, joka pitää inhimillisen teatterin käynnissä. Usein se vieraannuttaa meitä nykyaikaisilla versioilla wieniläisen maalarin Gustave Klimtin ruusuisista maalauksista.

Kun ajattelemme Freudin ja Lacanin toista tapaa esittää ruumis, eli kun kohtaamme vietin ja jouissancen, niin kohtaamme myös aivan erilaisen kuvamaailman. Tässä yhteydessä mieleen nousee toinen wieniläinen taideemaalari, Egon Schiele. Hänen kuvansa ovat huomattavasti vähemmän ruusuisia.

Ruumis organismina

Varhaisissa teksteissään Freud kirjoittaa kuinka hän törmäsi johonkin sellaiseen, mille ei osannut antaa edes sopivaa nimeä. Sillä on jotain tekemistä energian kanssa, se liittyy edustuksiin (presentaatioihin), se voi liikkua yhdestä presentaatiosta toiseen tai tulla kiinnitetyksi johonkin tiettyyn kuvaan ja se ilmenee määrällisenä. Freud viittaakin

4 Tekstin lopussa oleva kirjallisuusluettelo viittaa PV:n lähteisiin. Omien kommenttieni lähteet olen laittanut heti kommenttieni perään.

5 Lacanin käsite Toinen (myös iso Toinen) viittaa kieleen, puheeseen, signifioijiin eli merkitysijöihin. Lacanin mukaan ”ihminen syntyy kieleen”, hänestä tulee ”puhuva olento” (parlêtre). Kielen ohella Toinen henkilöityy ympärillä olevissa ihmisissä, aluksi vanhemmissa, myöhemmin muissa ihmisissä, esim. opettajissa ja kaikissa kulttuurin ja yhteiskunnan edustajissa.

6 V. 1949 Lacan käyttää tässä yhteydessä ranskan Je-pronominia (minä, yksikön ens. persoona). Myöhemmin hän kutsuu peilivaiheessa muotoutuvaa konstruktia egoksi (moi) ja pronominilla Je hän alkaa viitata minää laajempaan osaan ihmisessä, sen voisi kääntää minuudeksi tai itseksi ja se tuo esiin tiedostamattomiakin puolia, olematta kuitenkaan vielä varsinainen lacanilainen subjekti. Freud käytti itsekin egoa (das Ich = minä) merkitsemään sekä persoonallisuutta että toimijaa (agency) idin ja superegon välissä. Suomen kielessä tätä eroa on vaikeampi tehdä, sillä sekä moi, Ich että Je käännetään sanalla minä, englanniksi moi käännetään sanalla ego ja Je pronominilla I. Käännän tässä egon minäksi ja PV:n käyttäessä Je-pronominia laitan sen viereen sulkeisiin. (Aiheesta tarkemmin mm. Lacan, J. (1991 / 1978). The seminar of Jacques Lacan. Book II: The ego in Freud's theory and in the technique of psychoanalysis. New York: Norton & Co., Evans, D. (1996): An introductory dictionary of Lacanian psychoanalysis. New York: Routledge, ja Laplanche, J. & Pontalis, J-B (2004): The language of psychoanalysis. London: Karnac)

7 Ruumiilla tarkoitetaan tässä yhteydessä mielessä olevaa kuvaa ruumiista, ruumista käsitteellistettynä eikä ruumista organismina.

siihen Q-hypoteesina, missä Qn tarkoittaa energian määrää (Freud, S. 1978 / 1894a)⁸. Pian hän kuitenkin huomaa, että tätä energiaa täytyy purkaa, jos mieli säilyä terveenä. Seksuaalisuus tarjoaa helpoimman väylän sen purkamiseen, mutta kuitenkin useimmat hänen potilaistaan kokivat suuria vaikeuksia juuri tässä asiassa.

Q-hypoteesi nousee uudelleen esiin v. 1905, kun Freud esittelee käsitteen, joka on juuri psykoanalyytille luonteenomainen: vietti (Trieb). Yksi vietin neljästä komponentista on Drang, energieettinen paine, joka antoi vietille sen laadullisen nimityksen (juuri tämän takia instinct / vaisto on huonosti soveltuva käänнос sanalle Trieb). Tämä paine saa alkunsa lähteestä (Quelle), joka paikantuu salaperäisesti organismiin. Kaksi muuta komponenttia, päämäärä ja kohde, ovat luonteeltaan enemmän psykologisia eivätkä Freudinkaan mukaan niin tärkeitä juuri tässä yhteydessä.

Alun perin Freud ajattelee, että vietillä on vain yksi päämäärä, energiansa purkaminen, Abreaktion. Tämä tapahtuu mielihyväperiaatteen mukaisesti, mikä tarkoittaa, että jokainen organismi pyrkii kohti vakaata jännitetasoa, niin lähelle nollatasoa kuin mahdollista. Mielihyväperiaate selittää jokaisen organismin automaattisen toiminnan. Myöhemmin Freud ei ole enää yhtä varma tästä hypoteesista; on olemassa *jenseits*, tuolla puolen, jotain mielihyvää tuottavan purkautumisen tuolla puolen, missä organismi haluaakin valita kohoavan jännityksen tason (Freud, S. 1978 / 1920g). Tämä on ehkä hieman hämmentävää, sillä mielihyväperiaatteen mukaisesti tämän (jännitteen tason kohoamisen) pitäisi tuntua epämiellyttävältä. Freud joustuukin päättämään, että mielihyväperiaate ei ole ainoa meitä eteenpäin ohjaava asia. Lopuksi Freud esittelee teorian kaikenkattavista elämän ja kuoleman vieteistä, joilla kummallakin on myös omat päämääränsä.

Lacan tuskailee myös mielihyväperiaatteen kanssa. Fallinen mielihyvä on helppo ymmärtää, Lacan kiteyttää tämän (eikä aivan ilman ironiaa) muotoon familiaarinen, tuttu mielihyvä. Alapuolella on kuitenkin toiminnassa toinen nautinnon (jouissance) muoto. Tämän toisen nautinnon eli jouissance Lacan liittää kirjoituksissaan vaihtelevasti psykoosiin, äitiin, perversioon, naiseuteen,

mystikkoihin, ja viimeisissä kirjoituksissaan ruumiiseen sellaisenaan (laajempi keskustelu aiheesta: Verhaeghe, P. 2001a)

Etiikka-seminaarin aikoihin Lacanin kuvaukseen jouissancesta sisältyy jotain sankarillista (Lacan, J. 1960). Jouissance vaatii rohkeutta, sillä se edellyttää transgressiota, lain rikkomista, rajan ylittämistä. Paljon myöhemmin, Encore-seminaarissaan Lacan esittelee kokonaan toisenlaisen tavan ajatella asiaa (Lacan, J. 1972). Nyt tämä toinen nautinto tulee purkauksina ja se on kuolettavaa; jopa aivan alkeellisin organismi tarvitsee suojamuurin puolustautuakseen tältä ja lykätäkseen omaa kuolemaansa. Tämän toisen nautinnon eli jouissance alkuperä liittyy syntymässä tapahtuvaan ikuisen elämän menettämiseen sekä jokaista sukupuolittunutta olentoa koskevan kuoleman välttämättömyyteen. Jouissance itsessään pitää sisällään kuoleman, siksi subjektin täytyy tyytyä jouissance murusiin, ”le plus de jouir”. Tämä ilmaisu on hankala kääntää sen kaksoismerkityksen vuoksi: ”plus” tarkoittaa lisää, enemmän mutta ”plus de” ei enää. Sellaisenaan jouissance on mahdoton subjektille (asian laajempi tarkastelu mm. Verhaeghe, P. 2001b)

Tämä on Lacanin versio Freudin Eroksesta (elämänvietetistä) ja Thanatoksesta (kuolemanvietetistä) ja kuten esikuvansa, sekin sisältää myyttisen sävyn. On ilmeistä, että sekä Freud että Lacan kamppailivat ymmärtääkseen paradoksia: kuinka on mahdollista, että jokin ruumiissamme toimii ruumistamme vastaan, meitä itseämme vastaan?

Lacanin puhuessa organismista hän tekee eroa ensimmäiseen käsitykseen ruumiista, peilivaiheen kuvaan ruumiista. Toinen ruumis, ruumis organismina, liittyy psykoanalyytin teorioihin vietistä ja jouissancesta. Tämä teoria on vaikeampi eikä sitä ole samalla tavalla hyväksytty. Tämän päivän analyttisessä työskentelyssäkin me keskitymme mieluummin halun kohtaloihin, niihin loputtomiin silmukoihin, joita me ja potilaamme teemme tässä suhteessa. Lacan selitti tätä teoriassaan neljästä diskurssista⁹: me keskitymme mieluummin diskurssien kaavioissa yläpuolella oleviin muuttujiin, missä me kohtaamme halun mahdottomuuden, sillä tämä osa suojelee meitä ja pitää meidät poissa kyvyttömyydestämme suhteessa jouissanceen eli

8 Yksityiskohtainen kuvaus aiheesta on myös artikkelissa Project for a scientific psychology. (1950 / 1895). SE I: ss. 281-397. London: Hogarth Press.

9 Diskurssiteoria esittelee neljä suhteessaolemisen muotoa lähtökohtanaan Analyttikon diskurssi. Muut diskurssit ovat Mestarin diskurssi, Hysteerikon diskurssi ja Yliopistodiskurssi. Diskurssissa on neljä toimijaa (S1=mestarisignifioija, S2=tieto, a=lisänautinto ja S barré=jakautunut subjekti), jotka liikkuvat neljässä positiossa (agentti, toinen, tuote, totuus). Diskurssiteoriasta laajemmin mm. Lacan, J. 1991: The other side of psychoanalysis. New York: Norton & Co. Aihetta on käsitelty suomeksi mm. psykiatri Janne Kurki kirjassa Lacanin diskurssiteoria. 2012. Helsinki: Apeiron.

siitä, mitä diskurssien kaavioiden alempi puoli esittää (Lacan, J. 1991 / 1969-70). Freudin metapsykologian kautta tarkasteltuna torjunta ja dynaaminen tiedostamaton toimivat diskurssien kaavioiden ylätasolla. Kaavioiden alapuolella kohtaamme kantatorjunnan ja systeemitiedostamattoman (Freud, S. 1978 / 1915, ss, 186-189)

Halu ja jouissance

Freudia ja Lacania seuraten näyttää siis siltä, että meillä on kaksi eri ruumista. Ensimmäinen on hyvin näkyvä halun ruumis. Toinen on alapuolella oleva, viettien ruumis. Näissä kahdessa eri ruumiissa ilmenevät myös erilaiset mielihyvän muodot. Halun kohteena oleva tai haluava ruumis on tyypillisesti hysteerinen, sillä se on riippuvainen Toisen katseesta ja tarpeesta päästä näyttämölle. Ruumis organisoituna on täysin erilainen. Se on kenttä, missä vietit toimivat yrittäen pakottaa ruumista kohti sellaista nautintoa, joka voi olla sekä tuskallista että jopa kuolettavaa.

Ilmeisestikään haluttu tai haluava ruumis ei ole sama kuin jouissancen ruumis. Siitä huolimatta niiden välillä on yhdistävä tekijä; tätä Lacan nimittää isoksi Toiseksi. Juuri iso Toinen peilaa sitä, miltä ruumiin tulisi näyttää funktiossaan Toisen halulle. Samalla iso Toinen sanelee, miten meidän tulisi käsitellä mielihyvää ja nautintoa. Huolimatta siitä yleisesti hyväksytystä käsityksestä, että ruumiimme on pysynyt enemmän tai vähemmän samanlaisena kuin esi-isillämme, tämän päivän iso Toinen on aivan erilainen kuin viktoriaanisen ajan iso Toinen.

Voimme sanoa, että Freudin iso Toinen on oidipaalinen Toinen ylikierroksilla. Se toimii ylikierroksilla, sillä viktoriaaninen Toinen ei ainoastaan kieltänyt inestistä vaan sen lisäksi se kielsi lähes kaiken seksuaalisuuden, etenkin naisilta. Ruumiit kahlittiin tiukkoihin, peittäviin vaatteisiin, kaikki aistillinen ja eroottinen oli tuomittua, sen ajan ihmiset näyttivät jo lapsina vanhoilta. Seksissä keskeisintä oli tarve purkaa jännitystä, etenkin miehillä. Tässä suhteessa olemme olleet todistamassa radikaalia käännoästä omana aikanamme. Tämän päivän iso Toinen käy myös ylikierroksilla vaikkakin päinvastaiseen suuntaan velvoittaessaan meitä esittelemään itseämme jatkuvasti ikään kuin mahdollisina kumppaneina eroottiseen kohtaamiseen. Sekä miesten että naisten täytyy tehdä lujasti töitä näyttääkseen ikinuorilta ja ikiseksikkäiltä. Seksi ei ole enää kiellettyä, päinvastoin, pyrkimys seksuaaliseen tyydytykseen on tul-

lut melkein pakolliseksi, vain inesti ja pedofilia ovat enää tabuja. Tämän päivän yliminällä on vain yksi käsky: enjoy - nauti!

Tämä vapaus näyttää kuitenkin johtavan paradoksaaliseen tulokseen. Ihmiset eivät koe enempää mielihyvää tai nautintoa tänä päivänä, päinvastoin. Mitä enemmän tyydytystä koemme, sitä vähemmän mielihyvää se tuottaa. Paras ilmaisu, minkä olen löytänyt tälle on ”depressiivinen hedonia”. Brittiläinen analyttikko Mark Fisher kuvailee tätä tilaa kyvyttömyytenä tehdä muuta kuin etsiä tätä mielihyvää vaikka samaan aikaan on tunne, että jotain puuttuu (Fisher, M. 2009, pp. 21-22). Huomatkaamme, että tällä muutoksella ei ole mitään vaikutusta sisäiseen jakautumiseemme sellaisenaan. Olemme edelleen jakautuneita, vain käsitteet ovat muuttuneet. Nautinto oli pitkään kiellettyä, nykyään se on pakollista. Viktoriaanisen ajan esi-isämme tunsivat syyllisyyttä seksuaalisesti ylivilivirityksestä ruumistaan, tänään koemme häpeää, koska emme ole koskaan tarpeeksi seksikkäitä.

Toisaalta on ilmeistä, että kysymys ruumiistamme koskettaa myös identiteettiämme. Missä minä olen suhteessa haluun? Onko se minä, joka nauttii vietin vaikutuksista vai jokin muu? Vastatakseni näihin kysymyksiin haluan kiinnittää huomiota Freudin ehkä keskeisimpään ajatukseen, nimittäin siihen, että meissä ei ole keskusta, olemme olennaiselta olemukseltamme jakautuneita.

Jakautunut subjekti

Aloitellessaan klinistä työtään Freud huomasi nopeasti, kuinka potilaat vastustivat kertomista omista haluistaan, eroottisesta elämästä puhumattakaan. Hän kehitti ajatuksen Abwehristä, psyykkisestä suojautumuksesta ja selitti sen olevan seurausta viktoriaanisesta seksuaalisuuden kieltämisestä (Freud, S. 1978 / 1894a). Tämän ajan potilaat olivat samaistuneet aivan liian voimakkaasti yhteiskunnassa vallalla olevaan torjuntaan, tämä johti pakkoneurooseihin ja hysteriaan. Heidän eroottinen elämänsä oli lamaantunut, heillä ei ollut mahdollisuuksia ”normaaliin purkautumiseen”, josta heidän seksuaaliset mielikuvansa oli sijoitettu Freudin Unien tulkinnassa kuvaamalle ”toiselle näyttämölle”¹⁰ (Schauplatz).

Puolustusmekanismien johdosta potilailla ei ollut pääsyä omiin ajatuksiinsa. Tämän seurauksena he kärsivät useista oireista, joissa Freud näki torjuttua seksuaalisuut-

10 Toinen näyttämö viittaa tässä tiedostamattomaan.

ta, energiamäärien kiinnittymistä väriin mielteisiin. Aina silloin tällöin nuo kasautuneet energiakimput purkautuivat hysteerisinä kohtauksina. Estääkseen noita kohtauksia ennalta viktoriaaniset lääkärit olivat kehittäneet hyvin toimivan hoitomuodon. Joko he itse tai kättilöt saattoivat naispuolisen potilaan ”paroxysmiin” (purkautuminen), vapauttaen hänet tällä tavalla sen hetkisestä jännityksestä. Tämä hoitomuoto esitettiin neutraalina lääketieteellisenä hoitomenetelmänä hysterian hoidossa. Itse asiassa hoito oli potilaan masturboimista orgasmiin asti käyttäen hyväksi vibraattorien esiasteita. Tämä käytäntö hävisi, kun vibraattoreja alettiin esittää ensimmäisissä eroottisissa elokuvissa. Hoitomuotona se hävisi myös lääketieteellistä kirjoista ja se löydettiin uudelleen vasta hiljattain (Maines, R. 1999).

Freud ja Breuer keskittyivät kuitenkin niihin psykologisiin tekijöihin, jotka toimivat jännityksen nousun takana eli mielteiden torjumiseen sekä niihin syihin, jotka johtivat torjuntaan. Bremerin hypnokatarttisen menetelmän tuottamien tulosten pohjalta Freud auttoi potilaitaan saattamaan torjutut mielteet takaisin tietoisiksi, josta seurasi terapeutin tulos eli purkautuminen, Abreaktion. Hänen yllättävin löytönsä oli kuitenkin, että näillä mielteillä oli patologinen vaikutus potilaaseen ollessaan tiedostamattomia. Varhaisemmassa tuotannossaan hän oli vakuuttunut siitä, että näille potilaille tyypillinen jakautuminen psyykkisessä toiminnassa oli vain patologian tuottama, keinotekoinen ilmiö, normaaleilla ihmisillä tällaista ei ilmennyt. Breueria seuraten hänen menetelmänsä tähtäsivät torjuttujen seksuaalisten mielteiden palauttamiseen tietoisiksi auttaen näin potilaita pääsemään normaaliin purkautumiseen.

Ensimmäisen teorian mukaan terapeutteja päämäärinä olivat energioiden purkautuminen sekä asioista tietoisiksi tuleminen. Kliinisessä käytännössä tämä osoittautui paljon vaikeammaksi. Näytti nimittäin siltä, että potilaat eivät halunneet luopua oireistaan, myös mielihyvähäiriöissä näytti olevan jotain väärin. Potilaille tyypillinen psyykkisen toiminnan jakautuminen ei myöskään hävinnyt, ei edes silloin kun hoito oli osoittautunut onnistuneeksi. Pian Freudin täytyikin myöntää, että hänen ymmärryksensä oli riittämätöntä ja hän muotoili ajatuksen, mikä osoittautui sittemmin psykoanalyysin keskeiseksi ajatukseksi: jokainen meistä on olennaisesti sisäisesti jakautunut, jopa niin, että tämä jakautuminen toimii itsemme joltain osaa vastaan. Läpi koko teoreettisen työnsä hän yritti

muotoilla erilaisia tapoja käsitteellistää tätä jakautumista. Parhaiten tunnetaan hänen kaksi topologista teoriaansa: tiedostamaton versus tietoisuus sekä ego idin ja superegon välissä. Se, että hän käytti erilaisia muotoiluja viittaa siihen, että hän ei ollut oikein tyytyväinen mihinkään niistä. Jälki-freudilaisena aikana kiinnostus on siirtynyt muihin asioihin ja tämän päivän psykologia on melkein unohtanut sen lähtökohdan, mistä Freud lähti liikkeelle eli sisäisen jakautuneisuuden.

Johdannossa esitin väitteen, että on olemassa kaksi erilaista ruumista. Niiden välinen ero peilaa myös subjektin sisäistä jakautuneisuutta. Ruumis Toisen haluamana, Toisen halun kohteena johtaa meidät kohtaamaan Toisen esittämän vaateen. Ruumis nauttivana organismina johtaa meidät kohtaamaan vietit.

Ensimmäinen jako on helppo ymmärtää. Subjektin sisäisessä jakautuneisuudessa Toisen esittämän vaateen suhteen Freudilla on kyse superegosta ja egosta ja Lacanilla Toisesta ja minästä (Je). Toinen jako on vaikeampi ymmärtää, etenkin meidän aikamme, kun viktoriaanisen ajan nautinnon kieltäminen on kääntynyt enemmän tai vähemmän päinvastaiseksi. Molemmissa tapauksissa yksi parhaista kuvauksista, joita Freud antoi tästä jakautumisesta ja sen vaikutuksista, pätee edelleen: ”vietti näytetty miehellisen ja ruumiillisen rajakäsitteenä (...) ja ilmaisee, kuinka paljon työtä sielulta vaaditaan siksi, että se on yhteydessä ruumiiseen” (Freud, S. 1978 / 1915c: ss. 121-122)¹¹. Aivan ilmeistä on, että tätä vaatimusta ei voida koskaan täyttää; sellaisenaan se on taas yksi kuvaus jakautumisestamme.

Ruumis ja mieli versus tietoisuus ja tiedostamaton

Freudin ajatus sisäisestä jakautuneisuudesta ei ole sellaisenaan mikään uusi ajatus, päinvastoin. On helppoa tunnistaa siinä klassinen ruumis ja sielu -dikotomia. Ajatus löytyy jo antiikin Kreikassa, kun Pythagoras ilmaisi käsitteensä: ”soma sema” – ruumis on sielun hauta”, eikä voi unohtaa Platoniakaan. Tässä ajatuksessa on havaittavissa tietty moraalinen sävy aivan alusta alkaen ja perinteiset länsimaiset uskonnot kannattavat tätä ajatusta vahvasti. Sielu on ikuinen, se sisältää palasen Jumalaa meissä. Ruumis on sielun väliaikainen temppeleli mutta on luonteeltaan paha, se on synnillisten halujen, himojen lähde. Nämä aja-

11 Käännös Lång, M. Teoksessa Freud, S. 2005: Murhe ja melankolia. s. 91. Tampere: Vastapaino..

tukset yhdistyneenä moralismiin värittävätkin myös modernin tieteen alkua. Tästä on esimerkkinä Descartesin radikaali dualismi, jonka mukaan ruumis on *res extensa* ja sielu *res cogitans*¹². Seurauksena tälle ajattelulle moderni tiede perii käsityksen ajattelusta immateriaalisena vastakohtana ruumiilliselle substanssille.

Aivan näihin päiviin asti uskonnon ja modernin tieteen yhdistyneet vaikutukset ovat määränneet käsityksiämme itsestämme, etenkin sen kautta, miten ne näkyvät länsimaissa koulutusjärjestelmissä. Ruumista tutkitaan lääketieteessä, sielua teologian, filosofian ja nyttemmin myös psykologian tiedekunnissa. Tällä tavalla koulutusjärjestelmämme tukee alkuperäistä dualismia sillä ennustettavalla seurauksella, että molemmat järjestelmät ovat taistelleet toisiaan vastaan koko ajan. Aluksi sielua tutkivat oppineet olivat voitolla ja ruumis jätettiin parturi-kirurgille¹³. Tänäpäin lääketieteellinen koulukunta on niskan päällä psykologien kamppaillessa paremmasta asemasta samaistumalla viholliseen – neuropsykologia on uutta muotia ja kliiniset psykologit taistelevat oikeuksista saada määrätä lääkkeitä.

Oma luentani on, että Freudin teoria voi esittää meille erilaisen ymmärryksen tästä dualismista. Ensinnäkin se ei seuraa enää totuttua rajalinjaa ruumiin ja sielun välillä. Erityisesti esitellessään systeemi-tiedostamattoman Freud esitteli samalla paradigmaattisen muutoksen dualismimme ymmärtämisessä. V. 1917 Freud kirjoitti Georg Groddeckille: ”tiedostamaton on sopiva välittäjä somaattisen ja sielullisen välillä, ehkäpä jopa tuo kauan kaivattu ’puuttuva lenkki’” (Groddeck, G. 1977, s. 38).

Toiseksi tämä jako koskee identiteettiämme, sillä tällä jaolla on ontologinen sävy. Kolmanneksi, se määrittelee ajatteluamme terveydestä ja sairaudesta, psyykkisestä normaaliudesta ja psykopatologiasta. Tästä seuraa, että se määrittelee myös psykoterapian päämääriä. Nämä kolme näkökulmaa muodostavat kokonaisuuden, on lähes mahdotonta puhua niistä erikseen.

Terveys ja sairaus

Käsityksemme terveydestä ja sairaudesta määrittelevät, miten käsitämme hoidon. Ensimmäinen terveyden paradigma tulee Louis Pasteurilta: sairauden aiheuttaa ulko-

puolinen syy: loiset ja virukset hyökkäävät kimppuumme ulkoapäin. Ne hyökkäävät ruumistani vastaan ja sen täytyy puolustautua valkotakkisten sotilaiden armeijan avulla. Tämä esittelee meille lohdullisen kuvan maailmasta: ”me hyvikset vastaan nuo pahikset”. Auto-immuuni-sairauksien löytäminen murensi kuitenkin tämän ajattelutavan. Jokin puoli minussa voi kääntyä itseäni vastaan, eli ”vihollinen onkin aina ollut linnanmuurien sisäpuolella”.

Samanlainen kehitys on nähtävissä Freudinkin ajattelussa. Alun perin hän kutsui torjuttuja mielteitä ”vierasolioiksi” (*Fremdkörper*), lääketieteessä kutsuttiin viruksia tällä samalla nimellä. Nämä torjutut mielteet ovat verrattavissa ulkoapäin hyökkääviin viruksiin ja Freud oli vakuuttunut, että ne liittyivät ulkoisiin traumaattisiin tapahtumiin. Kuitenkin jo kirjoittaessaan teostaan *Tutkielmia hysteriasta*¹⁴ hänen täytyi myöntää, että näin ei ehkä sittenkään ollut, vaan että nämä mielteet kuuluivat meille itsellemme, vaikkakin toiselle osalle itseä, sille osalle, jota vastaan hallintaan pyrkivä ego oli kehittänyt puolustuksiaan (Freud, S. 1895d, s. 290). Tämä johdatti Freudin ajattelemaan uudelleen teoriaansa psykopatologioiden etiologiasta, erityisesti teoriaansa traumasta.

Toinen paradigma terveydestä ja sairaudesta perustuu ajatukseen homeostasiksesta, tasapainosta. Tämän ajattelutavan mukaan sairaus on seurausta sisäisen tasapainotilan menettämisestä. Freudin aikana tämä tasapainotila liittyi energiaan ja jännitykseen, näitä oli joko liikaa tai liian vähän. Hoito tähtäsi ylimääräisen energian vähentämiseen tai alimääräisen energian lisäämiseen (esim. ero manian ja melankolian välillä). Oireet ovat ruumiin epäonnistuneita yrityksiä korjata tasapainotila.

Tämäkin paradigma löytyy Freudilta. Ideallinen homeostasis viittaa tasaisen alhaiseen jännityksen tasoon, tätä tasapainoa ylläpidetään seksuaalisen energian purkamisella. Tällainen purkaminen koetaan miellyttävänä, siksi pyrimme luonnostamme siihen – näin mielihyväteriaate toimii. Neuroottiset oireet ovat seurausta tällaisen purkamisen epäonnistumisesta ja hoito puolestaan pyrkii saamaan normaalit varaventiilit toimintaan jälleen.

Aivan kuten tapahtui lääketieteessä niin Freudkin yhdisti nämä kaksi paradigmaa. Tiedostamattomat ajatukset toimivat ”vierasolioina” (*Fremdkörper*) egomme parempia puolia vastaan. Hoito pyrkii tekemään ne uudelleen

12 *Res extensa* = ulottuvainen asia, olio, *res cogitans*= ajatteleva asia, olio.

13 Keskiaikainen tehtävänjako: taitavina veitsen käyttäjinä parturit toimivat haavureina taistelukentillä ja leikkasivat haavoittuneita sotilaita.

14 Suomeksi kääntänyt Markus Lång: Breuer, J. & Freud, S. (2012). *Tutkielmia hysteriasta*. Helsinki: Books on demand.

tietoiseksi hyödyntäen vapaata assosiaatiota ja tulkintaa. Kun ne on palautettu tietoisiksi, niiden sisältämän seksuaalisen energian purkaminen hallitusti on taas mahdollista. Tällä tavalla terapia parantaa potilaan jakautuneen egon ja palauttaa tasapainotilan samalla kertaa.

Paperilla tämä kaikki kuulostaa hienolta, mutta jälleen näyttää siltä, että se ei toimi käytännössä. Huolimatta kaikista terapeuttisista ponnisteluistaan Freudin täytyi myöntää, että sisäistä jakautuneisuutta on mahdotonta korjata tai parantaa. Hänen täytyikin löytää uusi päämäärä hoidolle. On ilmeistä, että mielihyväteorian ohella vallitsee toinenkin motiivi. Ennen kuin menemme tähän, tutkikaamme hieman tarkemmin tätä lääketieteellistä lähestymistä psyykkisiin oireisiin ja sairauksiin, siinä nimittäin ilmenee aika yllättäväkin laadullinen näkökulma. Huolimatta siitä, että se näyttää tieteelliseltä, se sisältää vahvan moraalisen painotuksen. Terveuden ensimmäinen paradigma kuvaili patogeeniset ulkoiset tekijät loisiksi tai viruksiksi – eli ne ovat ulkoa tulevia vahingollisia tunkeilijoita. Tämä vahingollinen luonne tulee henkilökohtaiseksi toisessa paradigmassa, homeostasiksessa, missä ajatellaan, että somaattisen tasapainotilan menettäminen on seurausta epäterveellisestä elämäntavasta kaikessa kohtuuttomuudessaan. Näin ajateltuna terveys ja sairaus saavat moraalisen laatumääreen. Terveys on seurausta hyvästä luonteenlaadusta, palkinto hyveellisestä ja raittiista elämästä. Sairaus on seurausta huonosta luonteenlaadusta, oikeamielinen rangaistus syntisestä ja elosteleavasta elämästä. Sairaus on luontaisesti oikea rangaistus.

Hyvä, paha ja mykkä

Tämä moraalinen painotus on läsnä myös Freudin ajattelussa. Egon hallitseva puoli torjuu mielteitä siksi, että ne ovat moraalittomia, ja siten yhteensopimattomia hallitsevien ajatusten kanssa. Ne ovat pahoja ja tuomittavia sillä ne liittyvät alhaisempiin ruumiillisiin intohimoihin, joita vastaan psyyken korkeampi osa yrittää suojautua. Sama järkeily koskee tasapainotilan menettämistäkin. Neuroosi on seurausta moraalittomasta seksuaalisesta elämästä, mikä tarkoittaa normaalin seksuaalisen purkautumisen puuttumista yhdistyneenä epäterveisiin seksuaalisuuden muotoihin; viktoriaanisena aikana masturbaatio oli haitallisin muoto. Tämä moraalinen painotus ilmenee myös Freudin muotoilemissa hoidon päämäärissä. Olen sitä

mieltä, että tällä on merkittäviä vaikutuksia myös identiteettillemme.

Hoidon uusi päämäärä on, että potilas saisi pääsyn torjuttuihin ajatuksiinsa voidakseen hallita niiden takana olevia ylläkkeitä. Tunnetussa tapausselostuksessaan – Pikku Hans – Freud kirjoittaa: ”(Analyysissa) torjuntaprosessi korvataan korkeimpien psyykkisten tahojen avulla kohtuullisella ja tarkoituksenmukaisella hallinnalla”. ”*Eli analyysi korvaa torjunnan tuomitsemisella*” (Freud, S. 1978 / 1909b. SE Xs. 45. Kursiivi Freudin)¹⁵. Ilmeisesti freudilaisen analyysin päämäärät olivat tuohon aikaan hyvin moralistisia. Asiassa piilee kuitenkin tietty ironia: hoidon päämäärä voidaan kääntää päinvastaiseksi sen menettämättä kuitenkaan tätä moralistista sävyä. Freudin vanavedessä monet hänen seuraajistaan omaksuivat tämän päinvastaisen kannan: torjutut ajatukset eivät ole moraalittomia, niiden torjuminen on väärin. Etenkin Wilhelm Reich puolusti seksuaalista vapautumista ja orgastista purkautumista niin paljon kuin se vain on mahdollista. Psykoanalyttisen hoidon tulisi sitten vapauttaa potilas näistä aiheuttamista syyllisyyden tunteista.

Lopputulokset kuitenkin on, että hoidossa kohtaamme sellaisen, tähän asti tuntemattoman pöyryneen puolemme, josta emme ole niin kovin hyvillämme.

Yleisesti hyväksytty ajatus on, että psykoanalyttinen hoito auttaa meitä ymmärtämään itseämme paremmin ja johtaa parempaan itsetuntemukseen. Tämä onkin totta, mutta vain tiettyyn pisteeseen saakka. Prosessin lähempi tarkastelu osoittaa, että tämä itsetuntemus keskittyy sellaiseen *huonoon* osaan itseämme, jota emme halunneet tuntea. Torjutut ajatukset ovat tulleet torjutuiksi juuri sen tähden, että ne liittyivät sellaiseen seksuaalisuuteen, jota emme halunneet tai voineet hyväksyä osaksi omaa seksuaalisuuttamme. Psykoanalyttinen hoito ohittaa vastarintamme ja saattaa meidät vastakkain sisäisen itsemme kanssa, vaikka se olisi moraalitonkin osa.

Tämän fokuksen johdosta on olemassa riski, että psykoanalyttinen hoito muovautuu pakkoneuroottiseksi peilikaliksi, missä obsessiivinen ego jahtaa aina vain paha peilikuvaansa saamatta sitä koskaan kiinni. Tässä suhteessa psykoanalyttisen hoidon tulos on konfrontaatio identiteettimme moraalittoman osan kanssa pyrkimyksenä saada se kontrolliin. Tulee mieleen sarjakuva New Yorkissa monta vuotta sitten. Isä sanoo toiselle: ”En tiedä, mitä tehdä poikani kanssa, hän on liian vanha siihen, että hänel-

le voisi antaa selkään mutta liian nuori psykoanalyysiin.”

Myös tämä lähestyminen voidaan kääntää vastakohtakseen ilman että se menettää moralistista sävyään, samalla tavalla kuin edellä käsittelemäni torjuntaa ja tuomitsemista. 1970-luvun lopussa, psykoterapian loiston päivinä yksi keskeinen ajatus oli, että syvällä sisällämme olemme itse asiassa hyviä mutta, voi sentään, tämä autenttinen todellinen itsemme on hautautuneena kokonaan vieraantuneen pahan itsen alle. Tässä tapauksessa psykoterapian päämääränä on vapauttaa todellinen minä, joka on luonteeltaan hyvä.

Väitteeni onkin, että tämä paha (tai hyvä) puoli meissä ei ole tiedostamaton. Jako moraaliseen ja moraalittomaan on tyypillisesti tietoisuuteen kuuluvaa. Tiedostamaton on tiedostamaton, eli mykkä.

Sisäinen jakautuneisuus ihmisenä olemisen olennaisena ehtona

On ilmeistä, että nämä kaksi erilaista tapaa ajatella sairautta ja terveyttä ovat edelleen tulosta ruumis ja sielu – dualismin moralistisesta luennasta, tässä toinen näistä kahdesta saa korkeamman, etuoikeutetun aseman. Tällainen luenta ohittaa kuitenkin juuri sen tärkeän kohdan, joka on todella innovatiivista Freudin ajattelussa. Hän esitteli meille uudenlaisen näkökulman itseemme eli *me olemme olennaisesti jakautuneita*. Lacan lisää tähän: ”Ei ole olemassa todellista tai aitoa, autenttista itseä, on olemassa vain alkuperäinen jakautuneisuus, ja tämä tuottaa myös jakautuneen subjektin” (Lacan, J. 1994 / 1964, Verhaeghe, P. 1998).

Perinteinen dualistinen ajattelu on johtanut siihen, että meillä on kielteinen kuva itsestämme. Freudin tulkinta asiasta ja etenkin hänen ensimmäinen topologiansa voivat tarjota hieman neutraalimman tavan lukea tätä. Toinen topologia puolestaan sisältää moralistisen sävyn jo itsessään. Freudin esitys tiedostamattomasta ja tietoisesta on tärkeä vaihtoehto kartesiolaiselle dualismille. Tässä suhteessa Freud on lähempänä Spinozaa kuin Descartesia. Freudin ensimmäiset kuvaukset tiedostamattomista prosesseista korostavat sen materiaalista luonnetta, tätä hän pyrkii ymmärtämään energia-käsitteiden avulla. Tietoinen ajattelu tulee myöhemmin kehityksessämme ja usein se esittää vääränlaisen tulkinnan siitä, mitä tunnemme.

Freud palaa tähän ajatukseen uudelleen vasta me-

tapsykologisissa kirjoituksissaan. Torjunta on ”jälkikästä torjuntaa”¹⁶ ja se koskee ”dynaamista tiedostamatonta”, nämä torjutut ajatukset voidaan tehdä tietoisiksi uudelleen. Tiedostamattoman ydin, (”systeemitiedostamaton”) ei ole tämän torjunnan tuote vaan on seurausta niin kutsutusta kantatorjunnasta (primal repression), joka ei ole torjuntaa lainkaan vaan takertumista¹⁷: affektiivisen energian alkuperäinen määrä säilyy alkuperäisessä muodossaan sillä prosessit sen kääntämiseksi sanoiksi epäonnistuvat. Ei ole aivan selvää, miksi tämä epäonnistuminen tapahtuu, mutta Freud sanoo sen olevan analogista sille, mitä tapahtuu traumaissa (Freud, S. 1978 / 1911c, ss 67-68; 1978 / 1915d, s. 148; 1978 / 1926d, s. 94).

Oma luentani on, että ihmistä ajavat eteenpäin taustalla olevat energeettiset prosessit, ”affektit”, jotka toimivat (energian) varautumisen ja purkautumisen dialektisissa prosesseissa. Jos purkautuminen estyy, se johtaa patologiaan. Yksi evoluution myötä kehittynyt tapa purkaa affektiivista energiaa on assosioida nämä affektit Vorstellungeihin, signifioijiin; tässä vaiheessa affekteista muotoutuu tietoisia emootioita. Myös puhuminen on kehityksellisesti edistynyt tapa tähän purkamiseen. Jokin osa alkuperäisistä affekteista ei kuitenkaan tule käännettyksi ja se säilyttää alkuperäisen statuksensa.

Tiedostamattoman ydin on todellakin ... tiedostamaton. Lacan päätyy samaan ajatukseen Seminaarin XI ensimmäisessä luvussa, jossa hän käsittelee tiedostamatonta yhtenä psykoanalyysin neljästä peruskäsitteestä (Lacan, J. 1994 / 1964). Tiedostamaton viittaa prosessiin, joka ei ole koskaan tapahtunut, epäonnistumiseen, joka vain pakonomaisesti jatkuu. Freudin termin sanottuna: epäonnistuminen yrityksessä rakentaa siltaa alkuperäisten affektien ja miellejärjestelmän välillä. Lacanin käyttämät monet erilaiset nimitykset kuten reaalin, toinen nautinto, objekti pikku a, viittaavat mahdollisuuteen käsitteellistää tätä jatkuvasti painetta tuottavaa tekijää. Hänen kirjoituksissaan löytyy monia viittauksia tähän energeettiseen voimaan signifioijan takana. Tämä voima on vietti; Seminaarissa XI Lacan käsittelee sitä psykoanalyysin neljäntenä peruskäsitteenä. Näiden prosessien tietoinen kokeminen voi olla joko miellyttävää tai kivuliasta mutta meidän kognitiivinen ja tietoinen ymmärryksemme niistä ei ole koskaan kokonaisvaltaista ja osuu usein aivan väärään. Tiedostamattomien affektien ja tietoisuuden välinen

16 Nachdrängen.

17 ”Fixierung”.

London: The Hogarth Press.

Freud, S. (1978 /1940e). Splitting of the Ego in the process of defence. *SE XXIII*. London: The Hogarth Press.

Groddeck, G. (1977). *The meaning of illness*. London: The institute of psycho-analysis & Hogarth Press.

Lacan, J. (2006 / 1964). The mirror stage as formative of the function of the I. Kirjassa: Lacan, J. (2006) *Écrits. The first complete edition in English*. New York/London: W.W. Norton & Company.

Lacan, J. (2006 / 1964) Position of the unconscious.

Lacan, J. (1991 / 1969-1970). *Le Séminar, livre XVII. L'envers de la psychanalyse*. Paris: Seuil.

Lacan, J. (1994/1964). *The four fundamental concepts of psychoanalysis*. London: Penguin Books.

Maines, R. (1999). *The technology of orgasm. "Hysteria", the vibrator and women's sexual satisfaction*. Baltimore and London: Tje John's Hopkins University Press.

Thomas, C. & Greenstreet, R. (1973). Psychobiological characteristics in youth as predictors of five disease states: suicide, mental illness, hypertension, coronary heart disease and tumor. *John's Hopkins Medical Journal*: 1973, January, 132 (1).

Verhaeghe, P. (1998). Causation and destitution of a pre-ontological non-entity: on the Lacanian subject. Kirjassa: Nobus, D. (ed.) *Key concepts of Lacanian psychoanalysis*. London: Rebus Press.

Verhaeghe, P. (2001a). Subject and body. Lacan's struggle with the Real. Kirjassa: Verhaeghe, P.: *Beyond gender: From subject to drive*. New York: Other Press.

Verhaeghe, P. (2001b). Mind your body. Lacan's answer to a classical deadlock. Kirjassa: Verhaeghe, P.: *Beyond gender: From subject to drive*. New York: Other Press.

Paul Verhaeghe
psykoanalyttikko
kliinisen psykologian professori,
Gentin yliopisto

